

ZAŠTITA ARHIVSKE GRADJE U REGISTRATURAMA U PROCESU TRANZICIJE DRUŠTVA

Društveno-ekonomske promene koje su početkom devedesetih zahvatile postkomunističke zemlje srednje, istočne i jugoistočne evrope i u kojima su one praktično već okončane, kod nas su usled političkih okolnosti koje su vladale devedesetih godina kasnije otpočele i još uvek su u toku.

Kao jedan od najvažnijih činilaca ovih društveno-ekonomskih promena je svojinska transformacija čiji se kraj nazire jer je veliki broj društvenih preduzeća dobio novog titulara svojine.

U svetlu ovakve svojinske transformacije naša struka se nalazi pred brojnim izazovima koje donose novi momenti po pitanju statusa arhivske gradje, smeštaja i čuvanja od strane novih vlasnika transformisanih preduzeća. Iskustva sa kojima se spoljna služba suočava na terenu su različita. Od prihvatanja obaveze čuvanja i brige za nasledjenu arhivsku gradju kupljenog preduzeća od strane novog vlasnika, do potpunog nemara i nezainteresovanosti ne samo za arhivu koja je nastala u prethodnom periodu, nego i za sam istorijat preduzeća i za sve što se dešavalo pre njihovog dolaska u preduzeće kao novih vlasnika.

Pošto je mogućnost informisanja o statusnim promenama u raznim privrednim subjektima sa naše teritorije jedino moguća putem medija, jer nas niko zvanično, službenim putem ne obaveštava o tim promenama, ovi procesi se vrlo brzo odvijaju i može se na njih reagovati samo naknadno.

Mada teško primenljiv preventivni način delovanja je najcelishodniji u ovakvim slučajevima i on bi predupredio svaki mogući nesavesni odnos prema arhivskoj gradji.

Na terenu od slučaja do slučaja, od preduzeća do preduzeća, situacija je potpuno različita. Praktično svaki primer promene vlasništva je priča za sebe.

Od situacija kada novi vlasnici sami zovu arhiv i interesuju se po pitanju svojih obaveza vezano za smeštaj, čuvanje i evidentiranje arhivske gradje, do najtežih mogućih oblika uništenja ili škartiranja arhivske gradje i reg.

materijala mimo svake liste kategorija reg. materijala i mimo znanja nadležnog arhiva.

Kada su novi vlasnici privrednih subjekata iz zemalja zapadne evrope više je takvih primera uglavnom sami zovu arhiv radi uspostavljanja buduće saradnje i interesuju se za svoje obaveze po pitanju čuvanja, smeštaja i evidencije arhivske gradje.

Nekako čini se da pošto dolaze iz dobro organizovanih i uredjenih država gde se zna red u svakom pogledu, jednostavno imaju društvenu svest na visokom nivou o značaju arhivske gradje, i shvataju naš poziv.

Kao po pravilu potpuno suprotan slučaj je kada su u pitanju svojinske transformacije kada su novi vlasnici preduzeća naši ljudi.

Tu apsolutno nema brige za arhivsku gradju i ona je uglavnom ono poslednje o čemu oni vode računa.

Nailazimo tokom rada na najdrastičnije primere namernog uništenja arhivske gradje, otudjenja, škartiranja registraturskog materijala na svoju ruku bez ikakvog pisanog traga (zapisnika o izlučivanju)...

Često se kao problem javljaju i slučajevi kada novi vlasnici kupe samo objekte nekog propalog preduzeća koje više ne egzistira, a naknadno se u objektu pronadje arhiva tog bivšeg preduzeća. Nove vlasnike uopšte i ne interesuje ta arhivska gradja nego su nestrpljivi da je se što pre otarase.

Čak i kada se novim vlasnicima stavi do znanja značaj i važnost arhivske gradje oni to prihvataju kao nužno zlo koje moraju da prihvate i da o tome vode računa zato što postoje za njih "neki propisi" koji regulišu status, smeštaj i način evidencije arhivske gradje.

Na neki način bi se moglo reći da je još najbolji epilog što se tiče naše službe i same arhivske gradje u preduzećima koja se nisu snašla u novonastalim okolnostima poslovanja, kada se preduzeća ne transformišu na uspešan način.

Onda se u najvećem broju slučajeva posle završenog stečaja arhivska gradja preuzima od strane arhiva i nema te neizvesnosti šta će se sa njom desiti i kakav će tretman imati od strane novog vlasnika.

To je posebno važno kada se radi o staroj arhivskoj gradji koja ima veliku vrednost , i za koju je najsigurnije da je u arhivu, umesto da bude prepuštena na milost i nemilost nekom novom vlasniku firme.

Nekoliko primera predstavljaju najteže oblike uništenja veoma vredne arhivske gradje .

Primer fabrike nameštaja "Žarko Zrenjanin" iz Zrenjanina , fabrike sa višedecenijskom tradicijom u kojoj nije sačuvan apsolutno nijedan dužni metar arhivske gradje nakon što je ona prešla u ruke novih vlasnika govori sam za sebe.

Slučaj zrenjaninske fabrike duvana koja egzistira čak od prve decenije prošlog veka , u kojoj je na volšeban način potpuno nestala gotovo cela arhiva upozorava na samovolju novih vlasnika na koju se mora odgovoriti na adekvatan način, ali iz ovih ili onih razloga arhivima su često vezane ruke.

Medjutim mnogo su češći primeri promene vlasništva u preduzećima koji su neretko praćeni manjim ili većim potresima, ali se to nije odrazilo na brigu, smeštaj, evidenciju i sveukupan odnos prema arhivskoj gradji.

Primeri fabrike lekova "Jugoremedije", fabrike mleka i mlečnih proizvoda "Mlekoprodukta", "fabrike kože" "Toza", fabrike radijatora "Radijator" govore u prilog činjenici da je ipak mnogo više slučajeva u kojima se privatizacija privrednih subjekata nije odrazila na položaj i status arhivske gradje u tim preduzećima.

S' obzirom da je masovna privatizacija kod nas kasnila zbog događaja iz devedesetih godina, mogle su se izvući pouke iz zemalja koje su završile svoj tranzicioni period, i iskoristiti iskustva sa njihovih primera privatizacije preduzeća i postupanja sa arhivskom gradjom u takvim slučajevima.

Medjutim pošto se naša zemlja još uvek bavi rešavanjem nekih suštinskih, državotvornih pitanja nije se ni moglo očekivati da se može usresrediti na rešavanje stanja u našoj oblasti (kulturi).

Danas kada su ove velike društvene reforme uključujući i samu svojinsku transformaciju već na izmaku arhivska služba je ispratila sam proces onako kako je u objektivno datim okolnostima jedino i mogla.

U opštem stanju društvenog sloma i raznih tragičnih događaja koji su nas ne tako davno zadesili, još se može i reći da je uz redje primere oštećenja i uništenja arhivske gradje od strane novih vlasnika privatizovanih preduzeća ipak u celini gledano arhivska gradja opstala na terenu i da je sačuvana u bezbednom stanju.

Na arhivima je zadatak da u narednom periodu nastave da insistiraju na afirmaciji svog statusa i položaja u društvu i podizanju društvene svesti o značaju arhivske gradje kao jednog od svedočanstava vremena koja su za nama i koja će biti za nama.

U Zrenjaninu, 22.09.2008.

Nikola Petričić

Istorijski arhiv Zrenjanin